УДК 811.111

КОНЦЕПТ *TOTALITARIANISM* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Ікалюк Л. М., Щуровська Т. А.

У статті за допомогою дефініційного аналізу та методики синхронного дослідження здійснюється об'єктивація в англомовній картині світу концепту TOTALITARIANISM з метою визначення його основних, ядерних та периферійних компонентів.
Ключові слова: концепт, тоталітаризм, дефініційний аналіз, методика синхронного дослідження.

В статье с помощью дефиниционного анализа и методики синхронного исследования осуществляется объективация в англоязычной картине мира концепта TOTALITARIANISM с целью определения его основных, ядерных и периферийных компонентов.
Ключевые слова: концепт, тоталитаризм, дефиниционный анализ, методика синхронного исследования.

With the help of the definition analysis and methods of synchronous study, the article objectifies the concept TOTALITARIANISM in the English world view in order to determine its core, nuclear and peripheral components.
Key words: concept, totalitarianism, definition analysis, methods of synchronous investigation.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що основні лінгвістичні напрями сьогодення зазнають впливу антропологічних тенденцій, що так чи інакше, спонукає науковців до вивчення когнітивних процесів діяльності людини та їх зв'язку із мовою. Свідомість людини слугує своєрідним резервуаром для різноманітних представлень навколишнього світу, одним з яких є концептуальна картина світу, дослідження котрої активно відбувається в наш час, оскільки достеменно не відома її структура.

Як зазначає О. О. Селіванова, "концептуальна система людини складається із численних типів знань про дійсність, модельні світи (наукові, енциклопедичні, образні та ін.), а також досвіду, оцінок, психічних уявлень тощо. Певна частина цієї системи відображена у ментальному лексиконі, тобто може актуалізуватися вербально" [7, с. 74–75]. Тому, нас цікавить такий її складник, як мовна картина світу, бо це та частина концептуальної картини світу, що визначається мовними засобами. Основою мовної картини світу є концептуальна система, яка в свою чергу складається з концептів [4, с. 175], серед яких виділяємо концепт ТОТАЛІТАРИЗМ, оскільки вважаємо його універсальним концептом, беручи до уваги історичний розвиток соціуму.

Об'єктом аналізу цієї роботи є концепт ТОТАЛІТАРИЗМ в англомовній картині світу (далі – концепт TOTALITARIANISM); предмет становлять особливості актуалізації структурних складових цього концепту. Мета статті полягає в об'єктивації концепту TOTALITARIANISM в англомовній картині світу.

Проблема співвідношення мови та свідомості, роль мови в концептуалізації та категоризації світу зумовили в XX столітті зародження і розвиток такого розділу мовознавства, як когнітивна лінгвістика. Відмінність когнітивної лінгвістики від інших напрямів дослідження мови полягає у тому, що одним із її основних понять є "концепт". Незважаючи на численну кількість наукових праць з когнітивної лінгвістики, на поточному етапі розвитку когнітивної лінгвістики мовознавці не запропонували однозначного визначення концепту, яке б у повному обсязі передавало суть терміна "концепт".

У словнику когнітивних термінів під ред. О. С. Кубрякової знаходимо визначення, яке вже стало класичним: "Концепт – термін, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця

пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (lingua mentalis), всієї картини світу, відображеної в людській психіці" [2, с. 90]. Інакше кажучи, концепт – це прообраз, уявлення про сам образ, ідею, поняття. Природна концепту – дуалістична, адже йому властива як психічна, так і мовна сутність. Концепт з одного боку можна вважати явищем ідеальним, з іншого – йому властива мовна оболонка [1, с. 52].

Степанов Ю. С. визначає, що концепт – "згустка культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, з одного боку. З іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить в культуру, а в деяких випадках і має вплив на неї" [9].

Концепт, за визначенням О. О. Селіванової, – "ментально-психонетичний комплекс, що являє собою єдність знань, уявлень, почуттів, інтуїції, трансцеденції, проявів архетипічно-несвідомого, що закріплені за певним знаком" [5, с. 77]. Крім того, у своїй пізнішій праці дослідниця вказує, що "концепт – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості і позасвідомого" [8, с. 256].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що концепт – загальний ментальний зміст, одиниця пам'яті, згусток культури, результат індивідуального пізнання, метально-психонетичний комплекс та інформаційна структура свідомості. Концепт має складну структуру і реалізується різноманітними мовними засобами та способами. Поняття концепту потребує подальшого аналізу, оскільки залишається невизначеним питання, які саме концепти складають концептуальну систему.

Концепт ТОТАЛІТАРИЗМ є важливою складовою концептуальної моделі світу, оскільки, при його детальному аналізі знаходимо витоки антропоцентричних принципів, що передусім полягають у впливі тоталітарного устрою на соціум. Цей концепт є цікавим об'єктом для дослідження, адже його особливості можна трактувати крізь призму як політології, так і психології, соціології та інших дисциплін. У мові концепт ТОТАЛІТАРИЗМ актуалізується за допомогою лексем, вільними словосполученнями та текстами. Як уже зазначалося, концепт тісно пов'язаний зі словом: "Слова виражають у спілкуванні комунікативно релевантні ознаки концептів, ось чому жодне слово у жодному акті мовлення не може виразити весь зміст концепту – він (зміст концепту) ніколи не затребуваний у спілкуванні повністю через свій глобальний обсяг" [10, с. 65]. Оскільки репрезентантом вербалізованої частини є мовний знак, концептуальний аналіз проводиться на основі семантичного аналізу, що спирається не на семантичну структуру слова загалом, а на кореляцію слова з концептом [5, с. 120–122]. Хоча концепт і має власне мовне вираження у вигляді конкретного мовного знака, однак його структура не адекватна семантичній структурі відповідних слів.

Насамперед здійснюємо аналіз лексеми *totalitarianism* на основі дефініцій словників, див. Табл. 1, з метою з'ясувати через її значення, що розуміється під тоталітаризмом в англомовній картині світу, і таким чином підтвердити існування концепту ТОТАЛІТАРИЗМ загалом і в англомовній картині зокрема. Слід зазначити, при проведенні дефініційного аналізу лексеми *totalitarianism*, посилаємося на прикметник *totalitarian*, оскільки деякі зі словників подають *totalitarianism* не як окрему лексичну одиницю, а як дериват від цього прикметника.

Дефініційний аналіз свідчить, що домінантним компонентом лексичного значення *totalitarianism* є "state/regime", що дає нам підставу стверджувати, що саме він є ядром досліджуваного концепту, а інші компоненти є його периферією.

Таблиця 1

Дефініційний аналіз лексеми "totalitarian"

№	Компонент лексичного значення	1*	2	3	4	5	6	7
1	State/regime	+	+	+	+	+	+	+
2	An adherent of totalitarianism	-	+	-	+	-	-	-
3	Exercising control over the freedom, will, or thought of others;	-	-	-	+	+	+	-

* Назва словника:
1. Longman Dictionary
2. Oxford Dictionary
3. Cambridge Dictionary
4. The Merriam-Webster Dictionary
5. Dictionary com
6. Collins Dictionary
7. Macmillan Dictionary

Далі за допомогою методики синхронного дослідження, сформованої такими вченими, як В. В. Левицьким, Н. Д. Капатруком, Л. В. Бистровою, підтверджуємо ядерне та периферійні значення концепту TOTALITARIANISM, застосовуючи формулу для визначення ваги компонента у списку [3, с. 84].

$$W = [(n+1) – r] / n$$

де **W** – вага компонента, **n** – кількість компонентів тлумачення, **r** – порядковий номер компонента у словниковій статті.

Звідси визначаємо вагу компонента “state/regime” лексичного значення *totalitarianism* у кожному із досліджуваних словників:

Longman Dictionary: W_1= [(1+1)-1] / 1=1
Oxford Dictionary: W_2= [(2+1)-1] / 2=1
Cambridge Dictionary: W_3= [(1+1)-1] / 1=1
The Merriam-Webster Dictionary: W_4= [(5+1)-2] / 5=0,8
Dictionary com: W_5= [(3+1)-1] / 3=1
Collins Dictionary: W_6= [(2+1)-1] / 2=1
Macmillan Dictionary: W_7=[(1+1)-1] / 1=1

Отже, використавши формулу W = [(n+1) – r] / n , ми визначили вагу для кожного компонента у відповідності до даних, отриманих зі словників. Скориставшись нижченаведеною формулою, доводимо, що компонент “state/regime” можна вважати ядром концепту TOTALITARIANISM, визначаючи середню вагу компонента:

$$W_m = [W_1 + W_2 + \ldots W_n] / n$$

де $\mathbf{W_m}$ – середня вага компонента, $\mathbf{W_1}$, $\mathbf{W_2}$ …. $\mathbf{W_n}$ – вага компонентів в першому, другому, n – словнику, **n** – кількість словників.

$$W_m = [W_1+W_2+W_3+W_4+W_5+W_6+W_7] / 7=0,97.$$

Зважаючи на те, що ядро номінативного поля концепту формують компоненти з середньою вагою від 0,5 до 1, периферійну ланку – компоненти з середньою вагою від 0,11 до 0,4, можемо зробити висновок, що саме компонент “state/regime” формує ядро концепту TOTALITARIANISM.

Аналогічно визначаємо вагу і середню вагу інших компонентів лексичного значення *totalitarianism*. Слід зазначити, що якщо той чи інший компонент не зустрічається у словнику, то його вагу відповідно до цього словника вважаємо за 0. Наприклад, вага компонента “an adherent of totalitarianism” буде такою:

Longman Dictionary: W_1= 0
Oxford Dictionary: W_2= 0
Cambridge Dictionary: W_3= 0
The Merriam-Webster Dictionary: W_4= [(5+1)-3] / 5=0,6
Dictionary com: W_5= [(3+1)-3] / 3=0,33
Collins Dictionary: W_6 = [(2+1)-2] / 2=0,5
Macmillan Dictionary: W_7=0

Відповідно до отриманих даних, середня вага компонента “an adherent of totalitarianism” складає:

$$W_m = [W_1+W_2+W_3+W_4+W_5+W_6+W_7] / 7=0,2.$$

Далі визначаємо показники ваги компонента “exercising control over the freedom, will, or thought of others” у кожному зі словників:

Longman Dictionary: $W_1= 0$

Oxford Dictionary: $W_2= 0$

Cambridge Dictionary: $W_3= 0$

The Merriam-Webster Dictionary: $W_4= [(5+1)-5] / 5=0,2$

Dictionary com: $W_5= [(3+1)-2] / 3=0,6$

Collins Dictionary: $W_6 =0$

Macmillan Dictionary: $W_7=0$

Відповідно середня вага компонента “exercising control over the freedom, will, or thought of others” дорівнює:

$$W_m = [W_1+W_2+W_3+W_4+W_5+W_6+W_7] / 7=0,1.$$

Отже, за допомогою дефініційного аналізу та методу синхронного дослідження нам вдалося довести, що концепту TOTALITARIANISM як і іншим концептам властива структура, що складається з ядерних та периферійних елементів. Зокрема, можна зробити висновок про те, що ядром цього концепту є “state/regime”, а периферійними компонентами – “an adherent of totalitarianism” та “exercising control over the freedom, will, or thought of others”, про що свідчать дані, отримані в результаті дослідження. Об’єктивація концепту TOTALITARIANISM в англомовному художньому дискурсі стане предметом нашого подальшого дослідження.

Література

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст]: Підручник / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ "Академія", 2003. – 464 с.

2. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

3. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.

4. Пименова М. В. Принципы категоризации и концептуализации мира / М. В. Пименова // Studia Linguistica Cognitiva. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 172–186.

5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.

6. Селіванова О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях // Лінгвістичні студії: Зб. наукових праць. – Черкаси-Брама-Україна. – 2006. – Вип. 2. – С. 7–13.

7. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с. – Бібліогр. в кінці розділів.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – С.42-45, 52-60.

10. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1 (001). – С. 65–69.